

นครราชสีมาเมืองเพชร

นางสาว จันทิมา แสงเจริญ

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหัตถ์กศตรปริญญาศึกษาต่อศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2539

ISBN 974-636-499-1

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

LAKON CHATRI IN PHETCHABURI

Miss Chantima Saengcharoen

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Dance

Graduate School

Chulalongkorn University

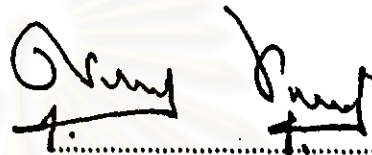
Academic Year 1996

ISBN 974-636-439-1

หัวข้อวิทยานิพนธ์   ละครชาตรีเมืองเพชร
โดย   นางสาวจันทิมา แสงเจริญ
ภาควิชา   นาฏยศิลป์
อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม   อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุภาวัฒน์ ชูดีวงศ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

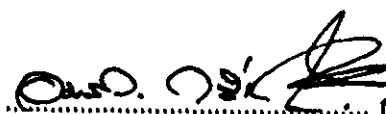
..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์หุสดี หลิมสกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(อาจารย์ ล้อม เพ็งแก้ว)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อมรา กง่าเจริญ)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

พิมพ์มา แสงเจริญ : ละครชาตรีเมืองเพชร (LAKON CHATRI IN PHETCHABURI) อ.ที่ปรึกษา :
รศ.ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์, อ. ที่ปรึกษาร่วม : อ. ถ่อม เพ็งแก้ว ; 327 หน้า. ISBN 974 -636 -439-1.

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาละครชาตรีเมืองเพชรในด้านประวัติ โครงสร้าง ส่วนประกอบของ
การแสดง สถานภาพการประกอบอาชีพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 - 2539 โดยศึกษาจาก เอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์
ผู้แสดงอาวุโส 15 คน หัวหน้าคณะละครชาตรีเมืองเพชร 28 คน ผู้แสดงละครชาตรีเมืองเพชร 120 คน นักวิชาการ และ
จากการสังเกตการแสดงของคณะละครชาตรีเมืองเพชร 18 คณะ จำนวน 30 ครั้ง ที่แสดงเฉพาะ ในจังหวัดเพชรบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ละครชาตรีเมืองเพชรพัฒนามาจากการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม
และเศรษฐกิจ ต่อมาปรากฏหลักฐานสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเห็นชัดว่ารูปแบบและเนื้อหาได้รับอิทธิพลจากละครผู้หญิงของ
หลวงและละครของผู้มีบรรดาศักดิ์จากกรุงเทพฯ และโนรา บุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อการพัฒนาละครชาตรีในสมัยแรก
คือ หลวงอภัยพลรักษ์ ข้าราชการหัวเมือง และบุตรี คือหม่อมเมืองซึ่งเป็นภรรยาของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค)
เจ้าเมืองเพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 โครงสร้างการแสดง ประกอบด้วย ส่วนพิธีกรรมและการแสดงละคร ซึ่งมีทั้งภาคเช้า
ตั้งแต่เวลา 09.30 น. - 12.00 น. และภาคบ่ายตั้งแต่เวลา 13.00 - 15.30 น. ลำดับการแสดงมี 2 แบบ คือ แบบเต็มรูปแบบ
ปลูกโรงแสดง กับแบบไม่ปลูกโรงแสดงซึ่งมักเป็นในวัด ลำดับการแสดงแบบที่ 1 ภาคเช้าประกอบด้วย พิธีทำโรง บูชาครู
โหมโรง ร้องเจริญสังคีตคีตพิธี ภาควายมือ ประกาศโรง ราชัชชาตรี แล้วแสดงละคร จากนั้นถาเครื่องสังเวทก่อนที่ท้องตรง ใน
ภาคบ่ายประกอบด้วย โหมโรง ประกาศโรง แสดงละคร และปิดการแสดงหรือพิธีลาโรง ลำดับการแสดง แบบที่ 2 ต่างจาก
แบบที่ 1 คือยกเว้น พิธีทำโรง ราชัชชาตรี และพิธีลาโรง โรงราชองละครชาตรี มีขนาดกว้างประมาณ 4 เมตร ยาว 5 เมตร
พื้นโรงเป็นพื้นดินปูด้วยเสื่อ หรือบนยกพื้นไม้เตี้ยๆ มีเตากลางโรง 1 คัน กำหลังคา และวางของคฤหรือของอาวุธ เที่ยงวาง
อยู่ด้านหนึ่ง ผู้แสดงนั่งล้อมเป็นวง เว้นพื้นที่ตรงกลางไว้แสดง วงดนตรีวางตรงข้ามเตียง ส่วนเครื่องประดับศีรษะวางบน
เตียงหรือข้างเตียง

ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นละครราชันชนิดหนึ่ง ผู้กำกับการแสดงทำหน้าที่บอกบทหรือและเพลงหน้าพาทย์ ผู้แสดง
เป็นต้นเสียงร้อง คันท่ารำคำเจรจาเอง เมื่อเล่นจบบทของคนที่ถอดเครื่องประดับศีรษะแล้วมาทำหน้าที่เป็นลูกขี้กักรับ
รับบท ลักษณะเด่นของท่ารำที่พบ ลำตัวอ่อนตึง หักหน้าขา กั้นงอน ย่อเข้า ใช้เกยขียวข้าง การตั้งวงมักโค้งเป็นวงกว้าง และ
คันทิ้งคอขึ้น ส่วนเท้าจะยกค่อนข้างสูงและย่อเข่าขณะที่ย่างอ เวลาเปลี่ยนท่ารำมักยกขาข้างหนึ่ง เข้าข้างที่ยืนรับ
น้ำหนักเกือบตั้ง (ละครกรมศิลปากรเรียกว่า เทร็ดตัว) ตัวละครมี 3 ประเภท คือ พระ นาง และเฝ้าแต่เฝ้า แต่งกายแบบขึ้นเครื่อง
และเฝ้าแต่เฝ้า วงปีพาทย์ชาตรีประกอบด้วย ระนาด กลองตุ๊ก โทณ ถึง และกรับ อาจมี ตะโพน และกลองทัดร่วม
บรรเลงด้วย เพลงร้องที่ใช้มีทั้งเพลงโทณและเพลงไทย บทละครที่ใช้แสดงนำมาจากเรื่องในวรรณคดีบทละคร และนิทาน
คำกลอน

ละครชาตรีเมืองเพชรปัจจุบันมี 28 คณะ ผู้แสดงประมาณ 120 คน เป็นผู้หญิง ร้อยละ 80 ผู้แสดงมีอายุเฉลี่ย
35 ปี คณะที่ยังคงสามารถแสดงได้อย่างเต็มรูปแบบมีเพียง 4 คณะ การสอนกระทำกันในหมู่เครือญาติ และ ผู้สนใจ ส่วน
พิธีกรรมและคาถาไม่ถ่ายทอดให้บุคคลภายนอก การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรในปัจจุบันเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง และยังคง
แพร่หลายในจังหวัดเพชรบุรี สมควรที่คนรุ่นหลังจะอนุรักษ์และส่งเสริมให้เป็นมรดกของชาติสืบไป

นาฏยศิลป์

ภาควิชา.....นาฏยศิลป์ไทย.....
สาขาวิชา.....
ปีการศึกษา.....

ลายมือชื่อนิสิต.....พิมพ์มา แสงเจริญ.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

พิมพ์ต้นฉบับบทความวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมเพียงแผ่นเดียว

C780095 : THAI DANCE

: MAJOR
KEY WORD: LAKON / CHATRI / PHETCHABURI

CHANTIMA SAENGCHAROEN : LAKON CHATRI IN PHETCHABURI: THESIS ADVISOR: ASSO. PROF.
SURAPONE VIRULRAK, Ph. D. THESIS COADVISOR : LOM PENGKABO. 327 pp. ISBN 974-634-439-1.

This thesis aims at studying Lakon Chatri in Phetchaburi. It focusses on history, performance, and profession during 1995 - 1996. The study is based upon related documents, interviewing 15 senior performers, 28 troupe heads, 120 artists, and scholars, and from observation of 30 performances by 18 troupes within Phetchaburi Province.

The research finds that Lakon Chatri in Phetchaburi might have been developed from local traditional performances. It changed along with social and economic situations in the past. The clear evidents during King Rama IV show that its style and content were influenced by female court dance drama and dance drama of nobilities of Bangkok; and from nora of the south. Luang Apai Polrak, a local officer and his daughter who was a wife of the Phetchaburi governor during King Rama V were the two persons who played an important role in its early development. Performance structure is divided into a ritual and a play proper both from 09.30 to 12.00 a.m. and from 01.00 to 03.30 p.m. Performance with stage shelter and without one has different sequences. The former starts with stage building ritual, praying, music prelude, inviting deities, dance offerings, singing prelude, dance prelude, then followed by a play proper and ends with removing the offerings before noon. Afternoon performance begins with music prelude, singing prelude, a play proper, and ends with concluding ritual. The latter has no stage building ritual, dance prelude, and concluding ritual. Stage is about 4 X 5 meters with mattresses on the ground or on a low raised wooden platform. A central post to support the roof is placed at the center where a weapon's container is placed. A multiple uses bench is placed at one side of the stage and music ensemble is on the opposite side. Headdresses are placed on the bench or on its sides. Performers sit on the floor surround the stage proper.

Lakon Chatri in Phetchaburi is a kind of dance drama. Director acts as the prompter for the performers to sing, to speak and to dance. Performers improvise their dance and their dialogue. After finishing ones part, the performer takes off her headdress and becomes a chorus with clappers in her hands. Their dance characteristics are: fully stretched body, pulling bottom backward, constant knee bending, widely opened arm circle with lifted elbow, always bending torso to right and left, constant stamping while dancing. Three role types are hero, heroine and others. Costumes are traditional dance costume and also other innovations. Music ensemble comprises wooden xylophone, a drum, a pair cymbals, several pairs of wooden clappers, and a pair of small goblet drums. Songs are accompanied by goblet drums only and by full ensemble. Scripts are based upon Thai classic literature. Today, there are 28 troupes or around 120 performers. About 80% are female with average age at 35 years old. Only 4 troupes can perform a fully traditional styles and structure. Teaching and training are confined within the family. Outsider may obtain only dance training. Lakon Chatri is still popular in Phetchaburi province today.

ภาควิชา..... นาฏศิลป์
สาขาวิชา..... นาฏศิลป์ไทย
ปีการศึกษา..... ๒๕๓๘

ลายมือชื่อนิสิต..... ชันติมา แสงเจริญ
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากบุคคลหลายท่าน ให้ความรู้ทางวิชาการ ให้คำปรึกษา และเสาะเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำ พร้อมทั้งเสนอข้อคิดเห็น ในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ด้วยดีตลอดมา อันได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ศุภวัฒน์ ชุตินวงศ์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย อาจารย์มุสดี หลิมสกุล ประธานกรรมการ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อมรา กล้าเจริญ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณศิลปินละครชาตรีอาวุโสอย่างสูง ได้แก่ นางเลี่ยม พิมพ์สว่าง นายสง่า เพิ่มศิลป์ นางเย็น เพิ่มศิลป์ นายทวี จันทรสุข นายสมพงษ์ จันทรสุข นายสวัสดิ์ จันทรสุข นางบุญนาค โพธิสวัสดิ์ นางทองหล่อ โดสกุล นางประพร น้อยเรือง นางภิรมย์ พรหมฉ่างค์ นางสาวบุญยั้ง อุดม นายกำพำ เพิ่มศิลป์ นายไพฑูรย์ จันทรสุข และศิลปินละครชาตรีเมืองเพชรทุกท่านที่ได้กล่าวนาม ณ ที่นี้ ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล โดยให้สัมภาษณ์ บันทึกภาพ ทำสำเนา และอุปการะการแสดงอย่างไม่ปิดบัง

ขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อ นายเดือน พาทย์กุล นายเทิม มีเต็ม คุณแม่จำเรียง พุฒประดับ นายเสยย์ เกิดเจริญ นายประสิทธิ์ ชีรานันท์ อาจารย์ปราณี ตำราญวงศ์ อาจารย์ธีรยุทธ ขวงศรี อาจารย์โสภา กิมวังตะโก นางสาวคารณี ดันติวงศ์ไชยชาญ นางสาวสุพรรณิ บุญทรัพย์ ที่กรุณาแนะนำเพิ่มเติมทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความถูกต้อง และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้บริหารและคณาจารย์วิทยาลัยนาฏศิลป์ทพบุรี ที่กรุณาให้โอกาส ผู้วิจัยได้ศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษาด้วยดี

ขอขอบพระคุณสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนกัลยาณมิตรทุกท่านที่กรุณาให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน และให้กำลังใจตลอดมา ขอขอบคุณครอบครัวอันพันทึง และครอบครัว บุญทรัพย์ ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ และให้ความสะดวกในการทำวิจัยมาโดยตลอด และขอขอบคุณผู้ประกอบอาชีพตามสี่เมืองเพชรบุรีที่ให้ความสะดวกในการเดินทางเก็บข้อมูล

ประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นความกตัญญูแด่คุณ แต่ คุณพ่อ คุณแม่ ผู้เป็นครูผู้แรกของชีวิต คุณยายผู้เห็นคุณค่าของการศึกษา อีกทั้งผู้มีพระคุณ และคณะครูอาจารย์ ท่านผู้รู้ ผู้สร้างงาน ผู้สืบสานละครชาตรี อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ละครไทยทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
2 ประวัติละครชาตรีเมืองเพชร.....	9
สมัยทวารวดีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3.....	9
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงปัจจุบัน.....	16
สรุป.....	58
3 โครงสร้างละครชาตรี.....	61
พิธีกรรม.....	63
พิธีกรรมภาคเช้า.....	64
พิธีทำโรง.....	64
บูชาครู.....	76

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
โหมโรง.....	76
ร้องเชิญตั้งศักดิ์สิทธิ์.....	78
รำถวายมือ.....	84
ประกาศโรง.....	87
ราชคชาตรี.....	99
พิธีดาเครื่องสังเวท/ปิดการแสดง.....	99
พิธีกรรมภาคบ่าย.....	103
โหมโรงบ่าย.....	103
ประกาศโรงบ่าย.....	104
ปิดการแสดงและพิธีดาโรง.....	111
การแสดงละคร.....	113
การเปิดเรื่อง.....	114
การดำเนินเรื่อง.....	118
การปิดเรื่อง.....	120
องค์ประกอบสำคัญของการแสดง.....	120
บทละคร.....	120
ผู้แสดง.....	131
คนบท.....	133
การใช้เวทีละครชาตรี.....	137
เครื่องแต่งกาย.....	143
ดนตรีประกอบการแสดง.....	156
เพลงประกอบการแสดง.....	161
วิธีแสดง.....	166
ผู้ชม.....	217
สรุป.....	217

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 สถานภาพการประกอบอาชีพละครชาตรีเมืองเพชร.....	223
บทบาทของละครชาตรี.....	224
คณะละครในเมืองเพชร.....	224
การถ่ายทอดและสืบทอด.....	226
ผู้แสดง.....	227
การดำเนินการจัดการแสดง.....	231
โอกาสที่แสดง.....	233
การติดต่อการแสดง.....	236
ช่วงเวลาที่จัดแสดง.....	239
สถานที่แสดง.....	240
อัตราค่าจ้างแสดง.....	244
เวลาที่ใช้แสดง.....	246
สรุป.....	247
5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	250
สรุป.....	250
ข้อเสนอแนะ.....	260
รายการอ้างอิง.....	262
รายการสัมภาษณ์.....	268
ภาคผนวก ก.....	271
แผนภูมิสายละครชาตรีตระกูลหลวงอภัยพลรัตน์.....	272
แผนภูมิคณะละครในครอบครัวและศิษย์ของหม่อมเมือง.....	273
จดหมายของหลวงอภัยสุริย์ดิ่งหม่อมเมือง เมื่อปี พ.ศ.2482.....	274

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก ข.....	275
บทรื่องกำพรัด.....	276
คำกลอนไหว้ครุฑะคอนชาตรีของครุฑระ.....	277
บทครุฑอนและสอนรำของโนราปักษ์ใต้.....	280
ภาคผนวก ค.....	281
ภาพรำชัคชาตรีเมืองเพชร.....	282
ภาพผู้ให้สัมภาษณ์.....	294
ศิลปินอาวุโส.....	294
ผู้แสดง และหัวหน้าคณะละครชาตรี.....	308
นักวิชาการ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรีเมืองเพชร.....	316
ภาคผนวก ง.....	320

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ประวัติคณะละครชาตรีเมืองเพชรที่ขึ้นป้ายรับงานแสดงในปัจจุบัน..	53
2	ลำดับขั้นตอนการแสดงละครชาตรี.....	62
3	การใช้บทประกาศโรงของละครชาตรีเมืองเพชรในปัจจุบัน.....	98

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	หลวงอภัยพลรักษ์.....	20
2	หน้าพรานของหลวงอภัยพลรักษ์.....	22
3	ละครหลวงอภัยพลรักษ์.....	34
4	เทริด.....	41
5	หน้าพราน.....	41
6	นายสุวรรณ จันทร์สุข ถวายบทละคร.....	47
7	รำถวายมือแบบโบราณ.....	50
8	รัศมีถ้ายอด.....	51
9	รัศมีถ้ายอด.....	51
10	เสากลางโรง.....	65
11	โรงแสดงที่มีเสากลางโรง.....	66
12	โรงแสดงที่ไม่มีเสากลางโรง.....	66
13	การตั้งโรงแสดง.....	67
14	การจัดอุปกรณ์ในพิธีเบิกโรง.....	68
15	ผู้ทำพิธีบูชาครู.....	69
16	พิธีปักเทียนชัยไว้.....	70
17	พิธีเบิกโรง.....	71
18	พิธีเบิกโรง.....	72
19	พิธีเบิกโรง.....	73
20	พิธีเบิกโรง.....	74
21	พิธีเบิกโรง.....	75
22	พิธีเบิกโรง.....	77
23	พิธีร้องเชิญตั้งศักดิ์สิทธิ์ คณะขวัญเมือง.....	79
24	พิธีร้องเชิญตั้งศักดิ์สิทธิ์ คณะประพรศิษย์ดตองศรี.....	79
25	พิธีร้องเชิญตั้งศักดิ์สิทธิ์ ณ วัดพระทรง.....	80

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
26	การรำถวายมือ คณะขวัญเมืองประคิมบุรีศิลป์.....	85
27	การรำถวายมือ คณะละอองศรี.....	86
28	การรำท่าบทรประกอบการร้องประกาศโรง “ครูสอนให้ทรงกำไล”	94
29	การรำท่าบทรประกอบการร้องประกาศโรง “ตีนเราก็กะเหยียบเอาหนัก”	95
30	การรำซัดชาตรี คณะขวัญเมืองประคิมบุรีศิลป์.....	100
31	พิธีลาเครื่องตั้งเวว “รำเชิญของ”.....	102
32	พิธีตัดแบ่งเครื่องตั้งเวว.....	103
33	การร้องประกาศโรงบ้าย.....	104
34	การตั้งบทร.....	115
35	การเดินของนางตะแหตั่ง.....	119
36	บทละครสมุคข่อย.....	122
37	บทละครสมุคข่อย เรื่อง ถักษณวงษ์.....	122
38	บทละครที่เป็นสมุคฉบับบันทึก.....	123
39	สมุคบทละคร เรื่อง มโนห์รา.....	124
40	ตัวอย่างบทละคร เรื่อง มโนห์รา.....	124
41	ตัวอย่างหนังสือวัดเกาะ เรื่อง ถักษณวงษ์.....	125
42	ตัวอย่างหนังสือวัดเกาะ เรื่อง หลวิชัย - คาวิ เต็ม 4.....	125
43	หน้าแรกของหนังสือวัดเกาะ เรื่อง ถักษณวงษ์.....	126
44	หน้าแรกของหนังสือวัดเกาะ เรื่อง พวงมาลัยทอง เต็ม 9.....	126
45	สมุคบทละครของนางประพร น้อยเรื่อง.....	130
46	ท่ากรายมือ.....	140
47	การแต่งกายขึ้นเครื่องพระ.....	146
48	การแต่งกายขึ้นเครื่องกุมาร.....	147
49	การแต่งกายขึ้นเครื่องยักษ์.....	147
50	ปืนจุเหรีง.....	148

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
51	การแต่งกายยีนเครื่อง “นาง”	151
52	การแต่งกายยีนเครื่อง “นางแปลง”	152
53	การแต่งกายยีนเครื่อง “นางยักษ์”	153
54	การแต่งกายประยุกต์.....	155
55	วงปีพาทย์ชาตรีชุดเล็ก.....	156
56	วงปีพาทย์ชาตรีชุดกลาง.....	157
57	วงปีพาทย์ชาตรีชุดใหญ่.....	158
58	ถูกคู่ตีกรับรับบท.....	160
59	ภาษาท่า “บทตัว”	169
60	ภาษาท่า “บทที่”	170
61	ภาษาท่า “บทอยู่”	171
62	ภาษาท่า “บทตาย”	172
63	ภาษาท่า “บทไป”	173
64	ภาษาท่า “บทมา”	174
65	ภาษาท่า “บทไม่ว่า”	175
66	ภาษาท่า “บทมันน่าเจ็บใจ”	176
67	ภาษาท่า “บทร้องไห้”	177
68	ภาษาท่า “บทยืน”	178
69	การนั่งพับเพียบ.....	179
70	การนั่งห้อยเท้า.....	179
71	การนั่งคุกเข่าของตัวละครยักษ์.....	180
72	การนั่งคุกเข่าของตัวละคร นางตะแหดั่ง.....	181
73	ภาษาท่า “บทนอน”	182

สารบัญญากาศ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
74	ภาษาท่า “บทเปล่งกาย”	183
75	ภาษาท่า “บทยศศักดิ์”	184
76	ภาษาท่า “บทงาม”	185
77	ภาษาท่า “บทรบ”	186
78	การรำวาคบทลูกคู่ร้องทวน เกี่ยวแรก.....	189
79	การรำวาคบทลูกคู่ร้องทวน เกี่ยวที่สอง.....	189
80	การรำวาคบทในขณะลูกคู่ร้องทวนคำหลัง.....	190
81	การรำวาคบทในท่า สอศรร้อยมาตา.....	191
82	การปฏิบัติท่า “โบก”	192
83	การปฏิบัติท่า “ป้องหน้า”	194
84	การปฏิบัติท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดแสดงการเดินทาง “เตรียมตัว” ...	195
85	การปฏิบัติท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดแสดงการแต่งตัว “นุ่งผ้า”	196
86	การปฏิบัติท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดแสดงการแต่งตัว “ห่มผ้า”	197
87	การปฏิบัติท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดแสดงการสำรวจความเรียบร้อย...	198
88	การปฏิบัติท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดแสดงการออกเดินทาง.....	199
89	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 1 ประอาวฐ.....	201
90	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 2 ประดองกำดั่ง.....	202
91	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 3 ประดองกำดั่ง.....	203
92	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 4 จับอาวุธต่าง.....	204
93	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 4 จับอาวุธบน.....	205
94	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 5 ประอาวฐต่าง.....	206
95	ท่ารำเพลงเชิดแสดงการรบ ท่าที่ 5 ประอาวฐบน.....	207
96	ท่ารำหน้าพาทย์เสมอ ท่าที่ 1 จังหวะที่ 1.....	208

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
97	ทำร่าหน้าพาทย์เสมอ ทำที่ 2 จังหวะที่ 2.....	209
98	ทำร่าหน้าพาทย์เสมอ ทำที่ 3 จังหวะที่ 3.....	210
99	ทำร่าหน้าพาทย์เสมอ ทำที่ 3 จังหวะที่ 4.....	211
100	ทำร่าหน้าพาทย์เสมอ ทำที่ 5.....	212
101	ตัวละครรุ่นเล็ก.....	229
102	การแต่งกายให้ผู้แสดง.....	230
103	รถตามล้อ ใช้เคลื่อนย้ายอุปกรณ์การแสดง.....	232
104	รถยนต์ขนาดเล็ก ใช้เคลื่อนย้ายอุปกรณ์การแสดง.....	232
105	ป้ายคณะนาฏยานิยมศิลป์.....	237
106	ป้ายคณะยอดศรีกษัตริย์.....	237
107	ป้ายคณะปฐมศิลป์.....	238
108	ป้ายคณะเน่งน้อยศิษย์ฉลองศรีหรือคณะประพรศิษย์ฉลองศรี....	238
109	ป้ายคณะชูศรีนาฏศิลป์.....	239
110	การแสดงละครชาตรีเป็นมหรสพ คณะบุญยิ่งศิษย์ฉลองศรี.....	241
111	การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สินบน คณะประพรศิษย์ฉลองศรี....	242
112	การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สินบน คณะมณีเทพ.....	242
113	การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สินบน คณะอนงค์.....	243
114	การรำถวายมือ โดยผู้แสดงละครชาตรีอาวุโส.....	243
115	การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สินบนที่บ้านเจ้าภาพ คณะสี่พี่น้อง....	244
116	การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สินบน คณะเบญจาศิษย์ฉลองศรี.....	239